

ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ АКТИВНОСТІ ВІТЧИЗНЯНОГО ВЧИТЕЛЯ: ДО ІСТОРІЇ ПИТАННЯ

На основі аналізу, насамперед, архівних джерел висвітлюються основні напрямки розвитку соціокультурної активності вітчизняних вчителів на початку ХХ століття на Слобожанщині.

Кризове становище сучасної української школи свідчить про відсутність низки суттєвих ціннісних основ у системі професійної підготовки вчителя. Аналіз сучасних вітчизняних і зарубіжних освітніх проектів доводить необхідність орієнтації системи професійної підготовки вчителя на суспільство, культуру, індивіда. Тобто йдеться про необхідність формування соціокультурної активності вчителя як засобу модернізації освітньої системи та її виходу з кризового становища.

Визначення поняття соціокультурної активності зустрічається у роботах М.С.Кагана, Т.Г.Кисельової, Ю.А.Стрельцова, Ю.Д.Красильнікова, О.Л.Чуланової та ін. Так, М.С.Каган наголошував, що поєднання соціального і культурного дає змогу “формувати людську індивідуальність незрівнянно більш ефективно, ніж це робилось дотепер” [1]. Він підкреслював, що культура невіддільна від суспільства і не тотожна йому: у них різні форми існування і різні закони розвитку; тому в одному суспільстві співіснують і часто протидіють різні типи культури (національна, станова, класова, фахова, вікова), а радикальна зміна суспільних відносин не веде автоматично до зміни типу культури... Якщо головна мета соціалізації полягає у формуванні людини як виконавця визначеного ансамблю соціальних ролей, то основна мета культурації – формування індивідуальної неповторності кожного члена суспільства. Поєднання ж ролевого прилучення індивіда до соціальної групи і його індивідуалізації породжує людську особистість – унікальну за засвоєною нею культурою носія відповідних суспільних відносин. Зрозуміло, що формування соціокультурної активності вчителя дозволяє перебороти однобоке зведення виховання до соціалізації, нехтування прилученням індивіда до здобутків культури, яке робить неспроможним повноцінне включення особистості в систему суспільних відносин.

Формування соціокультурної активності вчителя відбувається на суб’єктоорієнтованому та об’єктоорієнтованому рівнях. Перший передбачає формування професійно-особистісних рис учителя: певного рівня розвитку цілісності, гармонійності; творчо-інноваційного потенціалу; потягу до саморозвитку, самореалізації. Об’єктоорієнтований рівень соціокультурної активності вчителя спрямований на орієнтацію на соціокультурні цінності, суб’єктизацію навчально-виховного процесу, активізацію громадського життя і, разом з тим, виступає регулятором формування професійно-особистісних рис вчителя.

Історія свідчить про наявність у вітчизняному шкільництві початку ХХ століття стрункої системи гармонійного формування соціокультурної активності вчителя. Її об’єктна орієнтація ґрунтувалась на врахуванні принципів педоцентризму, народності, демократизації, соціалізації навчання і виховання. Суб’єктний рівень формування соціокультурної активності вчителя передбачав не тільки забезпечення спеціальними професійними знаннями, а й цілеспрямоване формування потягу вчителя до творчого саморозвитку і самореалізації. Зрозуміло, що саме забезпечення цих особистісних якостей вчителя на основі його певної світоглядної позиції складало головну мету і освітню цінність системи педагогічної підготовки вчителя як майбутнього регулятора розвитку освітньої системи, а з нею і суспільства в цілому.

Відзначимо, що формування соціокультурної активності вітчизняного вчителя на початку ХХ століття забезпечувала система спеціальних професійних навчальних закладів (педагогічні класи при гімназіях, учительські семінарії, учительські інститути, дворічні курси при університетах), інституції підвищення кваліфікації учителів (учительські курси, з’їзди, конференції, наради, читання); цим процесам сприяли допоміжні форми підготовки вчителів (виставки, педагогічні музеї). На нашу думку, саме учительські курси виступали найдієвішою формою виховання соціокультурної активності вітчизняного вчителя, що пояснювалось не тільки їх доступністю широким масам учителів, а й певними змінами змістово-методичного характеру, які забезпечували б об’єктну орієнтацію соціокультурної активності майбутнього вчителя. До програми учительських курсів входили загальноосвітні, гуманітарні, природничо-історичні предмети, спеціальні педагогічні дисципліни. Високий рівень професійно-викладацького персоналу курсів забезпечував популяризацію останніх досягнень світової педагогічної науки і практики. Використання нестандартних методик викладання, система практичних занять сприяли появі у курсистів відчуття особистої причетності і відповідальності за формування майбутніх членів суспільства. Для підтвердження сформульованої вище тези звернемося до конкретного історичного досвіду. Так, лектор Харківських учительських курсів 1912 р. О.П.Медведков зосереджував увагу на аналізі таких специфічних ознак розвитку світової педагогічної теорії та практики як тенденція до подальшого пристосування школи до реального життя, соціальний характер виховання, наближення школи до сім’ї, врахування у педагогічному процесі індивідуальних особливостей учнів, розвиток свободи та активності дитини. Він наголошував, що виховання – це соціальне питання, оскільки відбувається в суспільстві і є його головною метою [2]. Використання лектором методу систематизації науково-педагогічних знань сприяло формуванню серед курсистів потягу до творчої самореалізації, до соціокультурної активності. О.П.Медведков зауважував на необхідності формування особистої педагогічної концепції вчителя на основі провідного на той час для світової педагогічної

теорії і практики принципу еkleктизму, тобто гармонійного поєднання здобутків реформаторських педагогічних течій.

Звернення до архівних джерел ілюструє, якою ж була соціокультурна активність викладачів недержавних початкових і середніх шкіл Харківської губернії кінця XIX – початку XX століть (вибір доволі вузького об'єкту розгляду аналізованого питання зумовлений темою нашого дисертаційного дослідження –О.П.) її об'єктоорієнтований рівень передбачав активну громадську діяльність, відмову від обмеження вузько професійними обов'язками. Її провідними формами стали: культурно-масова робота, самоосвіта вчителів, їх участь в роботі профспілок, політичних та самоврядних організацій тощо.

До видів широкої культурно-масової діяльності українського вчителства відносилися організація численних громадсько-просвітницьких програм, акцій. Серед них – робота Народних Будинків, народних читалень, організація так званих “розумних розваг”, благодійних акцій (“Біла ромашка”, загальноміські свята, концерти для поранених під час Першої Світової війни) тощо. Про активну самоосвітню діяльність вітчизняних вчителів свідчить їх участь у роботі численних з'їздів, конференцій, читань, виставок; листування з відомими у той час науковцями і освітніми діячами, педагогічні мандрівки до інших країн та до столиць Імперії, здійснені з власної ініціативи.

Участь в роботі профспілок та професійних з'їздів учителів сприяла популяризації досягнень світового шкільництва, обговоренню його проблем, формуванню суспільно-громадської свідомості вчителя. Активним було представництво вчителів і в політичних партіях та громадських організаціях, що відобразилось певною мірою у активізації громадського життя українських міст і сіл.

Високий суб'єктоорієнтований рівень соціокультурної активності вітчизняних учителів відбився на якісних змінах змістово-методичного компоненту вітчизняного шкільництва, на трансформації позашкільної діяльності у чинник суспільного життя. Саме на ньому ми пропонуємо зосередити увагу при подальшому аналізі розглядуваної проблеми.

У недержавних початкових та середніх школах Харківщини на початку XX століття активно застосовувались клубна діяльність, гурткова робота, літературні бесіди, свята, організовувались літні майданчики, випускались літературні та інші журнали тощо. Використання різноманітних форм організації позакласної діяльності учнів забезпечувало гармонійний розвиток їх особистісних рис, що відповідало головним тенденціям розвитку педагогічної науки того часу. Так, виконання головного завдання гімназії спільного навчання Люботинського просвітницького товариства (1915) – “подарувати радість і бадьорість дитячій душі і подолати труднощі і нудьгу навчання” зумовлювало організацію дозвілля учнів у такий спосіб, який дозволив би “привчити до розумних розваг у товаристві однолітків і розвинути їх особистісні і громадські риси” [4].

У Харківській губернії ще на початку XX століття існував цікавий досвід організації літнього дозвілля дітей у формі майданчиків і колоній. Перші літні колонії з'явилися в 1902 році при початковій школі ім. Ф.С.Карпова Харківського товариства грамотності. У 1915 р. питання організації майданчиків для дитячих ігор та фізичних вправ широко обговорювалось в канцелярії Харківської міської управи [7]. На Батурицькому майданчику, наприклад, у 1914 р. відпочивало 250 дітей. Вони займалися гімнастичними вправами, рухливими іграми, ручною працею (ліпка, малювання, плетіння з паперу), були організовані заняття з розвитку мовлення (декламація, бесіди) тощо [6].

На літньому дитячому майданчику, що був організований з ініціативи профспілки працівників освіти м. Суми Харківської губернії влітку 1917 р., відпочивало 300 дітей віком від 4 до 14 років. Ідейним та методичним керівництвом для педагогічного колективу Сумського літнього дитячого майданчику став досвід С.Т.Шацького, проаналізований та узагальнений. Відзначимо творчий розвиток та популяризацію “ідеї організації здорового життєрадісного дозвілля та спілкування дітей” як головну мету педагогічного колективу майданчика.

Соціальної адаптації та індивідуальному розвитку школярів сприяли клубна і гурткова робота. Так, наприкінці 1916 р. у м. Харкові працювало 25 учнівських гуртків, створених “з метою самоосвіти та спілкування з однолітками” [3, 40-43]. Крім того при деяких навчальних закладах, а з 1917 р. – у загальноміському масштабі почали видаватися учнівські журнали. “Йдіть до нас усі, кому не байдужа наша нова вільна школа!” – закликав Харківський міський учнівський журнал “Думки середньої школи”(1917), який об'єднав представників учнівських гуртків дванадцяти навчальних закладів міста [3, 4].

Як бачимо, соціокультурна активність учителів Харківщини набула прояву зокрема в організації соціо- і особистісно орієнтованої позакласної діяльності школярів. Вона передбачала відмову вчителя від виконання вузько викладацьких обов'язків. У цей час суттєво активізувалась діяльність професійних спілок, товариств та інших установ, які ставили за мету широку просвітницьку діяльність. Так, завдяки особистій ініціативі В.В.Бирченко засновниці дитячого садочку (1907), “нової школи” (1909), першого дитячого майданчику (1917) в м. Суми при Сумській торгово-промисловій палаті були організовані педагогічні читання про сучасний стан і тенденції розвитку світової педагогічної науки і практики, а згодом – спільні наради вчителів міста та батьків [5].

Отже, широка соціокультурна активність вітчизняних учителів початку XX століття не тільки сприяла соціалізації і індивідуалізації позакласної діяльності школярів, а й стала умовою розвитку широкої суспільно-просвітницької діяльності.

*****

1. Гуманистическая культура как фактор преобразования России: Материалы международной научно-практической конференции. – СПб., 1995. – С. 119.
2. Конспекты лекций по педагогическим предметам, читанным на летних курсах 1912 г. для народных учителей и учительниц в г. Харькове. – Харьков, 1913.
3. Мысли средней школы. – Харьков, 1917. - № 1.
4. Отчет правления Люботинского общества просвещения за 1915 год. – Валки, 1915.
5. Сумской вестник, 1913, 4 апреля.
6. ХОДА. – Ф. 45. – Оп. 10. – Спр. 129. – Арк. 9.
7. ХОДА. – Ф. 646. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 23.

Матеріал надійшов до редакції 11.09.2000 р.

Перетяцько О.В. Формирование социокультурной активности отечественного учителя: к истории вопроса.

На основании анализа, прежде всего, архивных источников освещаются основные направления развития социокультурной активности отечественных учителей начала XX века на Слобожанщине.

Peretyatko O.V. Formation of Social and Cultural Activity of Ukrainian Teacher: History of the Problem.

On the basis of archive sources the author presents main trends in the development of the our home teachers' social and cultural activity at the beginning of the XXth century in Slobozhanshchina.